

Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwie rolnym

CENTRUM DORADZTWA ROLNICZEGO W BRWINOWIE ODDZIAŁ W KRAKOWIE

Dyrektor Oddziału: Jarosław Bomba

Tytuł:

„Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwie rolnym”

Autor:

Elżbieta Kmita-Dziasek, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Krakowie

Konsultacja merytoryczna:

Zespół ds. agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych w składzie:
Elżbieta Kmita-Dziasek, CDR w Brwinowie, O/Kraków, przewodnicząca
Klaudia Kieljan, CDR w Brwinowie, O/Kraków, sekretarz
Edyta Klimowska-Bobula, CDR w Brwinowie, O/Kraków
dr Jacek Puchała, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
dr Jerzy Raciborski, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie
Marta Wiechniak-Małek, Kuratorium Oświaty w Krakowie
oraz
Agnieszka Filipek, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi,
Justyna Przybyszewska, CDR w Brwinowie

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków 2011

ISBN 978-83-932543-0-9

Wydanie I, Nakład 1000 egz.

Opracowanie graficzne okładki: Adam Lasota

Druk: Drukarnia UNIDRUK, ul. Bronowicka 117, 30-121 Kraków

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie.
Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 - Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Materiał opracowany przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Krakowie.

Spis treści:

- I. **Idea edukacji w gospodarstwach rolnych**
 1. **Nowe funkcje przestrzeni wiejskiej**
 2. **Edukacyjna misja gospodarstw rolnych**
 3. **Koncepcja krajowej sieci Zagród Edukacyjnych**
- II. **Koncepcja i formy prowadzenia działalności edukacyjnej przez rodzinę rolnika**
 1. **Oferty programów edukacyjnych bez noclegu**
 2. **Oferty programów edukacyjnych z noclegami**
- III. **Zagroda edukacyjna – zespół wymagań**
 1. **Założenia programowe**
 2. **Miejsce prowadzenia zajęć edukacyjnych**
 3. **Zagospodarowanie przestrzeni**
 4. **Bezpieczeństwo**

Literatura cytowana

I. Idea edukacji w gospodarstwach rolnych

Wieś ma swoje wielowymiarowe oblicze, różne dla różnych osób i perspektyw. Może być postrzegana jako romantyczna przestrzeń, gdzie życie jest sielanką pozbawioną pośpiechu i miejskiej nerwowości; miejsce gdzie czas się zatrzymał, nieco zacofanym, bez przyszłości i skazanym na skansen lub zapomnienie; atrakcyjna lokalizacja do zabudowy przez nowoczesne osiedla-sypialnie dla mieszkańców miast. Przede wszystkim jednak jest to miejsce ciężkiej pracy rolników od pokoleń uprawiających ziemię, by zapewnić wyżywienie sobie i innym. Idea gospodarstw edukacyjnych to popularyzacja rolniczego oblicza wsi i nadanie mu właściwej rangi społecznej.

1. Nowe funkcje przestrzeni wiejskiej

Przestrzeń produkcyjna

W przemianach na wsi na pierwszy plan wyłania się spadek znaczenia rolnictwa jako źródła utrzymania mieszkańców wsi. **Produkcja rolnicza** ma coraz bardziej przemysłowy charakter. Nie wytrzymując konkurencji na globalnym rynku mniejsze gospodarstwa zmuszone są do zaprzestania działalności rolniczej. Tylko w okresie od 2002 do 2010 roku ogólna liczba gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha zmniejszyła się o ponad 19 % przy równoczesnej tendencji spadkowej powierzchni gruntów użytkowanych rolniczo na poziomie ponad 9 %¹. Zjawisko to nazy-

¹ Wstępne wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2010/2011, GUS Warszawa 2011

wane **dezagrariacją** w połączeniu z przyspieszającym w ostatnim czasie procesem globalizacji istotnie wpływa na sytuację obszarów wiejskich.

Na obszary wiejskie z większą niż dotychczas intensywnością wkraczają **funkcje pozarolnicze** powodując istotne przeobrażenia przestrzeni wiejskiej, zarówno korzystne jak i negatywne. Z jednej strony obserwujemy stopniowe zrównywanie dochodów mieszkańców wsi i miast i poprawę jakości życia na wsi, z drugiej jednak postępuje **urbanizacja terenów wiejskich** kosztem ograniczania powierzchni gruntów rolnych i terenów zielonych. Pogłębiające się ograniczanie tradycyjnych zajęć na wsi (rolnictwo, rzemiosło, kultura) i rozbudowa funkcji mieszkalnych dla przybyszów z miast wpływają na osłabienie ról i więzi społecznych, stopniowy zanik tożsamości i utratę charakteru wsi.

Nie zmienia to faktu, że wieś pozostaje wciąż podstawowym miejscem wytwarzania żywności dla ogółu społeczeństwa.

Przestrzeń turystyki i rekreacji

Równocześnie stale wzrasta znaczenie wsi jako miejsca wypoczynku i rekreacji. **Agroturystyka i turystyka wiejska** stymulują rozwój obszarów wiejskich w wielu regionach Polski.

Wyjazdy na wieś w celach wypoczynkowych mają długą tradycję, jednak znaczenie tego zjawiska dla większej części społeczeństwa ma swój początek pod koniec wieku XIX, gdy rozpoczął się proces uprzemysłowienia i masowe migracje ludności wiejskiej do miast. Od 1921 roku, w którym 24,6 % ludności Polski miesz-

kało w mieście – jak wykazał pierwszy spis powszechny w Polsce po odzyskaniu niepodległości - liczba ludności miast stale wzrastała, by w roku 1966 przekroczyć liczbę ludności zamieszkałej na wsi. Obecnie ponad 60% Polaków mieszka w mieście²

Dziewiętnastowieczne wyjazdy wypoczynkowe na wieś były motywowane głównie walorami środowiska naturalnego i krajobrazu. Sama wieś jako przestrzeń kulturowa zaczęła być atrakcyjna dla odwiedzających w okresie Młodej Polski. W dwudziestoleciu międzywojennym wyjazdy na wieś określano mianem “wyjazdów na letnisko”, a w latach 60-tych XX wieku pojawiła się nazwa “wczasy pod gruszą”, która podkreśla sielską specyfikę wiejskich wakacji. Stopniowo – gdy zajęcia wiejskie i rolnictwo stały się dla mieszkańców miast na tyle obce, że zaczęły budzić ich ciekawość i nabierać waloru poznawczego – wśród odwiedzających wieś zaczęło pojawiać się zainteresowanie rolnictwem.

W połowie XX wieku w Europie zaczęła rozwijać się agroturystyka, przybierająca na ogół formy indywidualnej turystyki pobytowej na terenach rolniczych.

Zgodnie z badaniami zachowań konsumentów na rynku turystyki wiejskiej³ pierwszym motywem wyboru wsi jako miejsca urlopu jest spokojny wypoczynek w naturalnym wiejskim środowisku. Wiejskość

² Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2010 R. Stan w dniu 31.XII.GUS Warszawa 2011

³ Strzembicki L., Zachowania konsumentów na rynku turystyki wiejskiej w Polsce, GWSH Katowice 2006

jest kojarzona przez nabywców usług turystycznych jako krajobraz rolniczy, walory zdrowotne otoczenia i produktów żywnościowych oraz kultura, zwyczaje i tradycje lokalne. Obserwuje się wzrost znaczenia bezpośredniego kontaktu z rodziną wiejską i gospodarstwem rolnym jako powodu zainteresowania wypoczynkiem na wsi. Zajęcia rolnicze i zwierzęta gospodarskie mają szczególne znaczenie dla odwiedzających wieś dzieci.

Szczególnie specyfika małych rodzinnych gospodarstw rolnych o wielokierunkowej produkcji, ekstensywnych metodach uprawy i hodowli oraz kameralnej atmosferze zagrody odpowiada wizerunkowi turystyki wiejskiej, którego podstawę w całej Europie stanowią tradycje rolnicze, tożsamość kulturowa regionu, rodzina, gościnność i wysoka jakość. Według danych Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” aż 66% wszystkich obiektów wiejskiej bazy noclegowej uczestniczących w systemie kategoryzacji nie przekracza 10 ha powierzchni gospodarstwa.

Przestrzeń edukacyjna

W ostatnich latach na świecie rośnie liczba podejmowanych podróży turystycznych. Równocześnie wzrasta liczba zwolenników wypoczynku czynnego, w tym turystyki poznawczej. Wraz z tendencjami w turystyce i obserwowanym wzrostem znaczenia kapitału ludzkiego w gospodarce zaczyna kształtować się kolejna nowa funkcja wsi i gospodarstwa wiejskiego - funkcja edukacyjna. Przestrzeń wiejska staje się miejscem prowadzenia **twórczej gospodarki opartej na wiedzy**, w której szczególnego znaczenia nabierają możliwości

uczenia się, poznawania i komunikowania oraz przeżycia, wrażenia i emocje.

Wieś ma szansę włączyć się do konkurencji na rynku usług edukacyjnych.

Podróżowanie w celu poznania szeroko rozumianego dziedzictwa kultury wsi mieści się w pojęciu **turystyki kulturowej**. Zgodnie z definicją sformułowaną przez Rohrscheidt'a *„turystyka wiejsko-kulturowa jest ukierunkowana na cele poznawcze, obiektami jej zainteresowania są ślady kultury życia codziennego obszarów wiejskich, istniejąca kultura wspólnoty wiejskiej lub też żywa tradycyjna obyczajowość tych obszarów. Jako turystykę kulturową obszarów wiejskich określamy te przedsięwzięcia o charakterze turystycznym, dla których głównym celem jest miejsce lub obszar mało zurbanizowany a pierwszoplanowym motywem jej podjęcia jest chęć zapoznania się z żywą kulturą lub relikta-
mi dawnej kultury tego miejsca lub obszaru.”*⁴

Zaplecze dla turystyki kulturowej stanowią zabytki, miejsca historyczne, pomniki kultury ale także różnej skali muzea i skanseny prezentujące dziedzictwo wiejskie. Walor kulturowy mają budynki gospodarskie (spichrze, pomieszczenia dla zwierząt, magazyny) i obiekty przemysłu wiejskiego takie jak młyny, serowarnie, gorzelnie, cukrownie, tkalnie, kuźnie, itp. Na wieś przyciągają turystów także restauracje wiejskie serwujące regionalne potrawy oraz wiejskie jarmarki i punkty bezpośredniej sprzedaży produktów

⁴ Rohrscheidt A.M, Turystyka kulturowa. Fenomen, Potencjał. Perspektywy, GWSHM Gniezno 2010

z gospodarstwa, gdzie można kupić świeże produkty rolne, tradycyjne przetwory czy produkty lokalnego rzemiosła. Coraz częściej odwiedzający są zainteresowani nie tylko możliwością zwiedzania i obserwowaniem, ale też osobistym uczestnictwem w zajęciach wiejskich oraz uczeniem się wytwarzania wiejskich produktów. W wielu miejscach w Europie tworzone są specjalne trasy zwiedzania oparte o miejscową produkcję rolniczą.

Przykładem takiego przedsięwzięcia może być „**Droga Jabłkowa**” w miejscowości Puch w **Górnej Austrii**, gdzie o każdej porze roku turyści

znajdą coś interesującego związanego z produkcją i przetwórstwem jabłek. Stałe punkty do zwiedzania to Muzeum Jabłka, Muzeum Rolnictwa, wytwórnie win i szampana jabłkowego oraz liczne przydomowe sklepiki z przetworami.

Podróże kulturowe na tereny rolnicze mają na ogół charakter wyjazdów jednodniowych lub objazdowych wycieczek, a ich uczestnikami bardzo często są dzieci i młodzież szkolna realizujący szkolne programy edukacji regionalnej lub turystykę edukacyjną. Cennymi punktami na trasach podróży są autentyczne gospodarstwa wiejskie oferujące krótkie pobyty dla turystów z programem edukacyjnym.

Dawne czasy przypomina „**Zagroda Guciów**” w Guciwie, malowniczej wsi na Roztoczu. Na cele turystyczne zaadaptowano XIX-wieczną zagrodę z drewnianym domem mieszkalnym, stodołą ze starymi sprzętami, narzędziami i naczyniami zasobowymi, komorą służącą jako miejsce wystawy

skamieniałości i minerałów z obszaru między Wisłą a Bugiem oraz obory, w której urządzono galerię prac lokalnych twórców w drewnie, kamieniu, glinie, metalu i na płótnie. Gospodarstwo oferuje zwiedzanie zagrody, pobyt rekreacyjny na przyległym wielohektarowym obszarze oraz prawdziwie wiejskie jedzenie: podpłomyki, kartofle ze zsiadłym mlekiem, kaszę z soczewicą, zupę z pokrzyw, barszcz szczawiowy, kluski z serem i tym podobne.

Podróże, dla których motywem jest chęć poznania dziedzictwa kulinarnego danego kraju lub regionu określa się mianem **kulturowej turystyki kulinarnej**. Jej wymogiem jest zachowanie wysokiej jakości potraw, odniesienie ich składu i sposobu przyrządzania do tradycji kulinarnych regionu docelowego oraz odpowiednia aranżacja miejsca serwowania posiłków.

Zajęcia edukacyjne poświęcone kuchni polskiej oferuje „**Dworek Tradycja**” w miejscowości Bełczna, woj. zachodniopomorskie. W swojej ofercie obiekt posiada pakiet edukacyjny dla szkół pod nazwą „Wiejskie gospodarstwo domowe”. W ramach programu gospodarze przekazują uczestnikom wiedzę i szacunek dla polskiego dziedzictwa kulinarnego. Poza poznawaniem regionalnych tradycji kulinarnych uczestnicy zdobywają bogaty zestaw tradycyjnych kulinarnych sprawności - klejenie pierogów, wyrób makaronów, pieczenie chleba, wypiek pierników potwierdzony Certyfikatem Piernikarstwa. Program ponadto dostarcza wiedzy o obyczaju przygotowywania biesiady i zachowania przy stole. Na dzieci czeka też wiele atrakcji na strychu, w piwnicach i ogrodzie zabytkowej ponad 300-letniej posiadłości.

Istnieje także odrębny nurt **turystyki edukacyjnej** skierowany na poszerzenie wiedzy uczestników w określonej dziedzinie lub temacie. Wyjazdy educa-

cyjne mogą stanowić przedsięwzięcia realizujące całościowo konkretny temat niezależnie od innych programów kształcenia. Oferta edukacyjna jest wtedy adresowana do wszystkich chętnych zainteresowanych proponowanym tematem lub dziedziną.

Podróże edukacyjne mogą także wspierać proces szerszej edukacji uczestników, jako element komplementarny stałego programu kształcenia szkolnego lub doskonalenia zawodowego. W tym przypadku są to wyjazdy o charakterze zamkniętym, kierowane do uczestników danego przedsięwzięcia edukacyjnego (studentów, uczniów, uczestników szkoleń, przedstawicieli grupy zawodowej i innych). Miejscem podróży są obiekty, w których najlepiej mogą być zrealizowane wybrane treści stałego programu kształcenia danej grupy.

2. Edukacyjna misja gospodarstw rolnych

Misja

Oferta edukacyjna gospodarstw wiejskich jest obiecującym nowym kierunkiem działalności uzupełniającym podstawowe źródła dochodu mieszkańców wsi, ale też spełniającym szerzej rozumianą misję społeczną. W sytuacji gdy coraz więcej dzieci nie posiada wcale lub ma fałszywe wyobrażenie na temat źródeł pochodzenia żywności, gospodarstwa edukacyjne mają szansę wywołać lepsze zrozumienie wsi i wytworzenie osobistej relacji ogółu społeczeństwa z rolnictwem, a w dłuższej perspektywie przyczynić się do ochrony rolniczej bioróżnorodności i zrównoważonego korzystania z obszarów wiejskich.

W gospodarstwie rolnym wszystko ma swój porządek, rytm i cykl (od siewu do zbioru, od narodzin do śmierci) zależne od warunków przyrodniczych: klimatu, pór roku, zjawisk atmosferycznych. Ścisły związek gospodarstwa rolnego ze środowiskiem naturalnym pozwala prezentować zjawiska przyrodnicze oraz ich wykorzystanie przez człowieka, uczy cierpliwości, respektu wobec natury, kształtuje postawy ekologiczne, konsumenckie i życiowe. Rolnictwo pokazuje, że dla uzyskania czegoś potrzebny jest czas, że nie można mieć wszystkiego od razu, że czekanie jest wartością. Gospodarstwa edukacyjne promują aktywny styl życia i rozwijają nawyki zdrowego odżywiania.

Korzyści

Prowadzenie usług edukacyjnych w gospodarstwie to dla rolnika:

- możliwość uzyskania dodatkowego dochodu,
- przedłużenie sezonu,
- promocja produktów z gospodarstwa,
- zachęta i pozyskanie klientów do bezpośrednich zakupów,
- urozmaicenie codziennego życia,
- przyjemność pracy z dziećmi,
- rozwój osobowy,
- nowe perspektywy.

Doświadczenia europejskie

Programy edukacyjne w oparciu o rolnictwo organizowane są w wielu krajach europejskich. Najbardziej zaawansowane systemy tworzą: Francja, Szwajcaria, Austria, Niemcy.

We Francji działa 740 gospodarstw edukacyjnych skupionych w sieci „**Benvenue a la Ferme**”. Wizyty w gospodarstwie mogą mieć na celu zwiedzanie gospodarstwa i ogólne zapoznanie się z jego funkcjonowaniem lub dotyczyć specjalistycznych zagadnień. Zakres realizowanych w gospodarstwie

tematów określa rodzina rolnika, ona też przygotowuje i realizuje zajęcia. Nauczyciele opiekujący się grupą sprawują nad uczniami nadzór pedagogiczny. Niezależnie od głównego profilu zajęć dydaktycznych gospodarstwa edukacyjne we Francji posiadają zwierzęta gospodarskie, które korzystnie wpływają na atmosferę pobytu sprawiając dzieciom wiele radości.

Najliczniejszą grupę korzystających z zajęć w gospodarstwach edukacyjnych stanowią dzieci w wieku przedszkolnym, a następnie dzieci w wieku szkoły podstawowej. Nieco mniejsza jest liczba młodzieży gimnazjalnej i licealnej uczestniczącej w zajęciach w gospodarstwie. Rolników obowiązuje uzyskanie zgody od władz lokalnych na prowadzenie działalności edukacyjnej. Dla Izby Rolniczej, która wspiera i kontroluje gospodarstwa edukacyjne kluczowe dla oceny gospodarstwa jest bezpieczeństwo dzieci i wyposażenie gospodarstwa w salę dydaktyczną oraz oddzielne toalety. Osoby decydujące się na utworzenie gospodarstwa pedagogicznego przez pierwszy rok są obserwatorami. Następnie inspektor z Izby Rolniczej na podstawie wizytacji decyduje o właściwej formie i zakresie działalności i przyjmuje gospodarstwo do sieci z prawem posługiwania się logo systemu.

Gospodarstwa mogą ubiegać się dodatkowo o akredytację Ministerstwa Edukacji na zasadzie dobrowolności. W praktyce większość gospodarstw stara się o certyfikat MEN ze względów marketingowych.

W Szwajcarii funkcjonuje ogólnonarodowa inicjatywa sektora rolnego pod nazwą „**Schule auf dem Bauernhof** „**SchuB**” – Szkoła w zarodzie chłopskiej.

Schule auf dem Bauernhof, angażując prawie 300 gospodarstw rolnych we wszystkich kantonach.

Oferta obejmuje pobyty o zróżnicowanym wymiarze czasowym, od wizyt 1-2 godzinnych poprzez pół i jednodniowe do pobytów tygodniowych. Gospodarstwo może być odwiedzane wielokrotnie w ciągu roku przez tę samą grupę uczniów realizujących dłuższy program. Pierwszoplanowym założeniem wszystkich zajęć edukacyjnych jest nastawienie na samodzielną pracę uczniów i zdobywanie osobistych doświadczeń. Wybór tematów, które mogą być prowadzone w gospodarstwie jest bardzo duży. Przykładowo są to: „poznajemy łąki i pastwiska”, „droga mleczna”, „ścieżka warzyw”, „ścieżka owoców”, „ścieżka wełny”, „ścieżka miodu”. Dla młodszych dzieci gospodarstwa proponują zabawy pozwalające poznać wiejskie środowisko oraz pochodzenie i walory wiejskich produktów. Zabawy obejmują proste czynności sprawiające dzieciom przyjemność - rozpoznawanie i naśladowanie zwierząt, uczenie się zapachów, poznawanie smaków, karmienie zwierząt, robienie zakupów i inne. Gospodarstwa rolne są także wykorzystywane jako miejsce zajęć wspomagających przedmioty szkolne z pozoru nie mające wiele wspólnego z wsią, jak przykładowo fizyka, geografia, historia, prace ręczne.

SchuB oferuje znacznie więcej niż tylko pobyt turystyczny w gospodarstwie. Gospodarstwa oferujące zajęcia edukacyjne muszą być zarejestrowane w systemie oraz muszą spełnić wymagania dotyczące bezpieczeństwa zgodnie z listą kontrolną.

Działalność SchuB na poziomie ogólnokrajowym jest koordynowana przez stowarzyszenie Krajowe Forum Schule auf dem Bauernhof. Jest to grupa robocza składająca się z przedstawicieli rolników, nauczycieli, ekologów, ośrodków badawczych, doradztwa rolniczego i organizacji chłopskich. Każdy kanton posiada swojego przedstawiciela – osobę kontaktową, która wspiera nauczycieli i rolników. Forum opracowuje koncepcje nauczania i materiały do zajęć, koordynuje komunikację pomiędzy koordynatorami w kantonach, promuje znaczenie SchuB w wychowaniu, a przede wszystkim dba o standardy edukacji w gospodarstwie. Na poziomie kantonów organizowane są re-

gularne obowiązkowe szkolenia dla rolników prowadzących gospodarstwa edukacyjne zgodnie z ujednoliconymi wytycznymi Krajowego Forum. Gospodarze zobowiązani są także do sporządzania okresowych sprawozdań z działań edukacyjnych.

Projekt „**Schule am Bauernhof**” („Szkoła w zagrodzie chłopskiej”) jest **w Austrii** wspólną inicjatywą Federalnego Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa, Środowiska i Gospodarki Wodnej i Federalnego Ministerstwa Edukacji, Nauki i Kultury we współpracy z Forum Edukacji Ekologicznej. Rolnicy podejmujący działalność edukacyjną w gospodarstwie mają obowiązek ukończenia kursu pedagogicznego potwierdzonego właściwym certyfikatem.

Projekt powstał w roku 1998 i rocznie obejmuje 40 – 50 tys. uczniów. Dzieci i młodzież mogą korzystać z dwóch rodzajów programów:

- wizyta jednodniowa obejmująca pół dnia lub cały dzień pobytu w gospodarstwie z programem edukacyjnym dotyczącym podstawowych informacji na temat rolnictwa. Uczestnicy mają możliwość kontaktu ze zwierzętami gospodarskimi, mogą zobaczyć uprawy, maszyny, obiekty i uczestniczyć w wybranych zajęciach w gospodarstwie, takich jak na przykład dojenie, zbieranie plonów, przetwarzania produktów. Krótkie wizyty mają na celu wzbudzić zainteresowanie uczestników problematyką wiejską;
- tygodniowy pobyt w gospodarstwie z zakwaterowaniem i wyżywieniem, który pozwala na zagłębienie się w problematykę, umożliwia młodym ludziom uczestniczenie w codziennym życiu gospodarstwa rolnego, nawiązania relacji ze zwierzętami, a także śledzenia cyklu produkcyjnego.

Projekt „**Scuola in Fattoria**” („Szkoła w małym gospodarstwie”) został przygotowany przez **włoską** Konfederację Rolników. Idea zrodziła się z potrzeby przybliżenia młodemu pokoleniu istoty rolnictwa, jego histo-

rii, tradycji, kultury i wielofunkcyjności.

Sieć gospodarstw opiera się na tak zwanej „Karcie jakości”, opracowanej wspólnie z Ministerstwem Oświaty. Do sieci mogą przystąpić czynne gospodarstwa rolne przygotowane do przyjmowania uczniów i prowadzenia własnego programu edukacyjnego. Programy są dostosowane do grup wiekowych w podziale na:

- dzieci ze szkoły podstawowej (odkrywanie wsi, poznawania roślin i zwierząt)*
- młodzież gimnazjalną (poznawanie rolnictwa, technik przetwórstwa i smaków, organizacja pracy rolnika)*
- młodzież szkół ponadgimnazjalnych (poznawanie technologii produkcji rolnej konwencjonalnych i ekologicznych, zagadnienia rynku).*

Pierwsze projekty zostały przedstawione w roku 1997 i były finansowane przez Ministerstwo Środowiska. Po 5 latach liczba gospodarstw dydaktycznych osiągnęła wartość 444 w 16 włoskich regionach, z największą aktywnością w regionie wokół Rzymu.

3. Koncepcja krajowej sieci Zagród Edukacyjnych

W ślad za doświadczeniami europejskimi z inicjatywy Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w bieżącym roku powstała koncepcja utworzenia **w Polsce** sieci agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych. Zgodnie z założeniami sieć ma na celu:

1. podniesienie prestiżu zawodu rolnika i upowszechnienie wiedzy na temat pochodzenia żywności,
2. różnicowanie pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich,
3. zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi.

W celu rynkowej identyfikacji dla obiektów prowadzących usługi edukacyjne w oparciu o zasoby gospodarstwa wiejskiego przyjęto nazwę „**Zagroda edukacyjna**”. Zagrodą Edukacyjną może być przedsięwzięcie prowadzone przez mieszkańców wsi na obszarach wiejskich, gdzie realizowane są przynajmniej dwa spośród poniższych celów edukacyjnych:

- ✓ edukacja w zakresie produkcji roślinnej,
- ✓ edukacja w zakresie produkcji zwierzęcej,
- ✓ edukacja w zakresie przetwórstwa płodów rolnych,
- ✓ edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej,
- ✓ edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej.

Obiekt powinien posiadać zwierzęta gospodarskie albo uprawy rolnicze przeznaczone do prezentacji dla grup dzieci i młodzieży przyjmowanych w ramach programów szkolnych i pozaszkolnych lub udostępniane jako atrakcja turystyczna dla rodzin z dziećmi i dorosłych podróżujących indywidualnie.

Sieć Zagród Edukacyjnych jest prowadzona przez Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie. Udział w sieci jest dobrowolny i bezpłatny. Przystąpienie do sieci odbywa się na podstawie kwestionariusza zgłoszenia i rekomendacji uprawnionego doradcy ośrodka doradztwa rolniczego.

II. Koncepcja i formy prowadzenia działalności edukacyjnej na wsi

Nowoczesne podejście do edukacji czyni gospodarstwo rolne atrakcyjnym miejscem do prowadzenia zajęć dydaktycznych integrujących teorię z praktyką w zakresie wielu przedmiotów. Bezpośredni kontakt z bogatym otoczeniem rolniczo-przyrodniczym i kulturowo-społecznym w zagrodzie wiejskiej sprzyja holistycznemu rozwojowi. Swobodna wiejska przestrzeń, obecność zwierząt, mnogość zapachów, smaków i dźwięków dostarczają mnóstwo bodźców poznawczych i emocjonalnych korzyści.

Cele edukacyjne mogą być realizowane w kilku formach organizacyjnych.

1. Oferty programów edukacyjnych bez noclegu

Gospodarstwa edukacyjne nie muszą posiadać w swojej ofercie noclegów koncentrując się na krótkich, nieprzekraczających jednego dnia programach edukacyjnych.

Zagrody edukacyjne

Zasoby gospodarstwa rolnego stanowią bazę dla organizacji programów edukacyjnych dla grup dzieci i młodzieży a także dorosłych. Program edukacyjny może trwać od jednej do kilku godzin. Oferta może być rozbudowana do całodziennego pobytu obejmującego ponadto dodatkowe elementy rekreacji na świeżym powietrzu oraz wyżywienie.

Na możliwości edukacyjne gospodarstw wiejskich jako pierwsze zwróciły uwagę gospodarstwa ekologiczne.

Już w 2002 roku **Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Ziarno”** zainicjowało sieć Wiejskich Ośrodków Edukacji, opartych o gospodarstwa ekologiczne, których przedstawiciele spotykają się i wymieniają swoje doświadczenia na seminariach, konferencjach, wyjazdach studyjnych i warsztatach. Stowarzyszenie wydało przewodnik w formie 7 zeszytów dla osób zainteresowanych prowadzeniem edukacji w gospodarstwie ekologicznym. Rocznie z programów edukacyjnych "Ziarna" korzysta ok. 3000 osób. Podstawową bazę do zajęć edukacyjnych stanowi dla Stowarzyszenia **gospodarstwo ekologiczne „Arka”** w Grzybowie k/ Płocka.

W trakcie 6-godzinnych zajęć warsztatowych „W Grzybowskiiej Arce” grupy mają kilka propozycji tematycznych do wyboru przez nauczyciela. Można poznać zasady funkcjonowania gospodarstwa ekologicznego oraz przyjrzeć się z bliska pracy rolnika, dowiedzieć się skąd pochodzą podstawowe produkty żywnościowe: mleko, jaja, sery, masło, śmietana oraz poznać zasady zrównoważonej konsumpcji. Żywy kontakt z naturą zapewniają warsztaty przyrodnicze. Wiedza przyswajana jest przez aktywne uczestnictwo, samodzielne obserwacje przez lornetkę oraz pod lupą, świat jest odbierany wszystkimi zmysłami: nauka staje się fascynującym odkrywaniem. Prowadzone są także zajęcia w ogrodzie, podczas których dzieci mogą poznać smak oraz właściwości lecznicze ziół i związane z nimi historie.

W trakcie zajęć w Biopiekarni można dowiedzieć się wszystkiego o zbożach oraz rodzajach mąki, zobaczyć jak miele się ziarno, upiec razową bułkę, chleb lub podpłomyki. Osoby zainteresowane tradycją i kulturą polskiej wsi mogą nauczyć się jak zrobić piękne wycinanki sannickie oraz poznać regionalne tańce ludowe. Podczas samodzielnego wykonywania świec z wosku pszczelego dzieci mają okazję zaznajomić się z tajnikami życia pszczół. Ośrodek prowadzi także zajęcia z gleboznawstwa połączone z licznymi doświad-

zeniami i prelekcje na temat energii odnawialnych oraz warsztaty papieru czerpanego. Podczas pobytu w gospodarstwie uczestnicy mają zapewnione dwa posiłki wegetariańskie: śniadanie oraz obiad z lokalnych produktów ekologicznych.

Ogromnym atutem wiejskich gospodarstw i atrakcją przyciągająca gości na wieś są zwierzęta. Rola obcowania dzieci ze zwierzętami domowymi była od dawna doceniana. Współcześnie, coraz bardziej popularnym staje się pogląd, iż kontakt ze zwierzęciem ma korzystnie stymulujący wpływ na niemal każdą ze sfer rozwoju dziecka - fizyczną, emocjonalną, społeczną czy nawet intelektualną.

Gospodarstwo agroturystyczne „Rancho Arka” w miejscowości Serniki, woj. lubelskie prezentuje gościom bogaty zwierzyniec gatunków i ras zwierząt gospodarskich z całego świata. Składają się na niego m.in. górskie bydło szkockie (highland), bydło węgierskie (modjor surke), konie, kozy górskie mleczne, owce wrzosówki, króliki, mangalice (węgierskie świnie pastwiskowe), świnki wietnamskie, lamy, oślica, muflony, świniodziki, perliczki, indyki kalifornijskie, strusie afrykańskie, emu i nandu, kaczki, gęsi i najdziwniejsze kury. Jednodniowy pobyt grup w gospodarstwie polega na zwiedzaniu zwierzyńca z przewodnikiem oraz pobycie rekreacyjnym na rozległym terenie, obejmującym m.in. jazdę konną, przejażdżki bryczką, kuli-gi, gry sportowe.

Dla zwiększenia atrakcyjności programy rolnicze w ofercie gospodarstw edukacyjnych łączone bywają z ofertą artystyczną.

Gospodarstwo ekologiczne „Kowalowe Skąły” we Wrzeszczynie, woj. dolnośląskie specjalizuje się w hodowli owcy szarej rogatej wrzosówki lineburskiej. Gospodarstwo prowadzi warsztaty pt. „Zwierzaki filcaki” dla dzieci od 6-13 lat. W programie znajduje się prelekcja o historii regionu, hodowli owiec, wykorzystywaniu mleka, mięsa, wełny i skór oraz warsztaty pozyskiwania i przetwarzania wełny owczej: podstrzyżyny, czyszczenie, gręplowanie, filcowanie. Podczas warsztatów każdy uczestnik samodzielnie wykonuje małą formę artystyczno-użytkową z filcu – obraz, maskotka, piórniki, etui na telefon, itp.

Współpraca kilku gospodarstw o zróżnicowanych profilach podstawowej działalności daje możliwość stworzenia bogatszej i bardziej urozmaiconej propozycji pobytu gości w regionie.

Pionierskim w skali kraju przedsięwzięciem zespołowym jest **Szlak Edukacyjnych Zagrod Agroturystycznych w Gminie Żarki**, woj. śląskie. W trakcie wizyty na malowniczym szlaku rowerowo-pieszym Jury Krakowsko-Częstochowskiej można poczuć

uroki wiejskiego gospodarstwa i poznać tajemnice zwierząt gospodarskich w ich naturalnym otoczeniu w czterech zagrodach: plastyczno – kulinarnej „Maciejówce”, „Zagrodzie Koziej”, Zagrodzie „U Strusia” w Ostrowie oraz Agrogospodarstwie - „Pod Skątką” w Przybynowie.

Właściciele zagród przygotowali specjalną ofertę dla turystów indywidualnych oraz grup z przedszkoli i szkół. Wszyscy, a przede wszystkim ci najmłodsi mogą dowiedzieć się jak kiedyś przechowywano zboże, co je koza, czy struś chowa głowę w piasek, dlaczego koń przepada za sianem, jak zrobić ozdoby używając tylko i wyłącznie słomy, co można wyczarować z ciastoliny? Na pytania odpowiada gospodarz, który jest przewodnikiem po własnym

gospodarstwie. Każdy z właścicieli musiał się nauczyć trudnej sztuki przyjmowania gości i opowiadania im o swoim gospodarstwie.

Na życzenie gości istnieje możliwość skosztowania lokalnych specjałów, np. sera koziego, sernika z koziego mleka, szaszłyków z koźlęciny, żurku, wiejskiego chleba na zakwasie, drożdżówki, czy ajerkoniaku na strusim jajku oraz jajeczniczy ze strusiego jaja. Pobyt na szlaku obejmować może pakiet wizyt we wszystkich zagrodach lub swobodny wybór pojedynczej zagrody lub dowolny zestaw kilku wizyt. Do wyboru jest także sposób przemieszczania między zagrodami (sanie, powozy, rowery).

Zagrody otwarte

Koncepcja otwartej zagrody polega na udostępnieniu gospodarstwa wiejskiego do zwiedzania przez turystów indywidualnych i grupy zorganizowane. Wejście do gospodarstwa odbywa się na podstawie wykupionej wejściówki i obejmuje swobodny pobyt w gospodarstwie lub program zwiedzania z przewodnikiem. Przestrzeń gospodarstw otwartych musi być precyzyjnie dostosowana do potrzeb odwiedzających pod względem bezpieczeństwa, oznakowania, punktów animacji, miejsc wypoczynku oraz zaplecza sanitarnego. Idea otwartych farm pełni ważną funkcję promocyjną lokalnej produkcji rolnej i przedstawia rolnika jako opiekuna środowiska i krajobrazu.

Brytyjska organizacja LEAF – Linking Environment And Farming (w wolnym tłumaczeniu Łączenie Środowiska i Rolnictwa) od sześciu lat organizuje w Wielkiej Brytanii coroczne wydarzenie pod nazwą „Niedziela otwartych farm” („**Open Farm Sunday**”). Celem przedsięwzięcia jest

danie szerszej publiczności szansy na poznanie źródeł pochodzenia żywności i zdobycia wiedzy o gospodarowaniu w naturalnym środowisku. W przedsięwzięciu uczestniczy kilkaset gospodarstw w całym kraju, które odwiedzają tysiące gości. Rolnicy pokazują jak łączą nowoczesne rolnictwo z ochroną środowiska przyrodniczego. Wielka Brytania jest społecznością małomiasteczkową i wiedza na temat wsi jest mocno ograniczona. Badania prowadzone przez LEAF wśród odwiedzających otwarte farmy w 2011 roku wykazały, że 15% dorosłych nie wiedziało, że krowy mleczne to samice, że króliki żyją powszechnie dziko w całym kraju, a żołędzie są owocami dębu. 50% badanych uważało, że pszczoły robią miód z pyłku a nie z nektaru, a 95% nie miało świadomości, że rolnicy gospodarują na ponad $\frac{3}{4}$ powierzchni kraju.

Największa na wybrzeżu środkowym **szkółka roślin ozdobnych „Hortulus”** w Dobrzycy na blisko 30 ha uprawia ponad 2300 gatunków odmian drzew i krzewów liściastych, iglastych, roślin żywopłotowych, ziół, bylin i pnączy. Cztery hektary powierzchni zostały przeznaczone na ogrody tematyczne otwarte dla publiczności. Ogrody zostały założone w 1992 roku. Obecnie do zwiedzania dostępnych jest 28 rodzajów założeń ogrodowych. Są wśród nich klasyczne, jak: japoński, francuski, śródziemnomorski, oraz te związane ze środowiskiem: ogród kamienny, skalny i wodny. Są też ogrody użytkowe, jak ziołowy, czy warzywny. Zwiedzanie odbywa się na podstawie biletu wstępu. Specjalnie dla wycieczek szkolnych przygotowana została ścieżka edukacyjna. Dodatkowo w ogrodzie można zamówić lekcje przyrodnicze.

Gospodarstwo „Ziołowy Zakątek” w Korycinie na Podlasiu specjalizuje się w uprawie roślin zielarskich. Na 15 ha uprawiane jest około 700 gatunków roślin. Od 2011 roku gospodarstwo uzyskało status ogrodu botanicznego pn. **Podlaski Ogród Ziołowy** z największą w Polsce kolekcją roślin leczniczych i aromatycznych.

Oferta edukacyjna ogrodu obejmuje:

- *ścieżki edukacyjne do indywidualnego zwiedzania,*
- *zwiedzanie ogrodu z przewodnikiem,*
- *gawędy o ziołach - dla małych i dużych miłośników przyrody,*
- *warsztaty zielarskie w ogrodzie i w laboratorium,*
- *ciekawe zajęcia na temat tradycji zielarskich i leczniczych właściwości ziół,*
- *zabawy dla dzieci w Kąciku Młodego Zielarza,*
- *bogaty tematyczny księgozbiór w bibliotece,*
- *samodzielne zbieranie i suszenie ziół,*
- *własnoręczne sporządzanie mieszanek ziołowych oraz nalewek,*
- *zakup sadzonek.*

*Gospodarstwo **Agroturystyka „Ania i Filip”** w Izabelinie, woj. wielkopolskie prowadzi prywatne muzeum przyrodnicze i kolekcję zwierząt. W zwierzyncu znajduje się ponad 400 gatunków zwierząt, w tym formy wyjściowe i obecnie hodowane takich zwierząt jak świnia, owca, koza, gęś, kaczka, perliczka, kura domowa. Są tam ponadto dziki, danielle, muflony, kozy syryjskie, różnokolorowe bażanty, jelenie, łabędzie, kaczki, gęsi, strusie, kozy i wiele innych.*

Gospodarstwo proponuje grupom szkolnym i przedszkolnym kilkugodzinne programy edukacyjne poświęcone procesom udomowienia dzikich zwierząt przez człowieka. Program edukacyjny rozpoczyna się wizytą w muzeum przyrodniczym, gdzie zgromadzono ok. 300 eksponatów ssaków, ptaków i ryb. Wykwalifikowani przewodnicy demonstrują dzieciom poszczególne gatunki zwracając uwagę na zależności pomiędzy określonym gatunkiem a naturalnym środowiskiem jego życia. Przy muzeum znajduje się kilka inkubatorów, w których w okresie od kwietnia do września można zobaczyć wykluwające się pisklęta. W dalszej części programu, także pod opieką przewodników, odbywa się zwiedzanie zwierzynca. Program uczy dzieci, że przyjazny stosunek do zwierząt powoduje zaufanie z ich strony.

2. Oferty programów edukacyjnych z noclegami

Zajęcia edukacyjne wzbogacają ofertę turystyczną regionu poszerzając zakres atrakcji pobytu w konkretnym obiekcie lub okolicy.

Specjalizacja gospodarstwa agroturystycznego

Specjalistyczna oferta turystyczna to oferta dostosowana do konkretnego wybranego segmentu rynku, czyli grupy klientów o podobnych cechach, potrzebach i zainteresowaniach. Bardzo często oferta taka dotyczy poszukiwania nowych wartości w turystyce. Klienci produktów specjalistycznych oczekują ofert o wyraźnych swoistych cechach.

Specjalizacja wpływa na poprawę konkurencyjności gospodarstwa na rynku oraz sprzyja wydłużeniu sezonu turystycznego.

Usługi edukacyjne są jedną z możliwych specjalizacji gospodarstw agroturystycznych. Specjalizacja ta może polegać na oferowaniu gościom przebywającym na wypoczynku dodatkowego programu edukacyjnego związanego z działalnością gospodarstwa i wykorzystującej szczególnie umiejętności i talenty członków rodziny. Goście, a szczególnie dzieci mogą być dodatkowo zachęcane do aktywnego uczestnictwa w opiece nad zwierzętami gospodarskimi, biorą także udział w zbieraniu kwiatów, robieniu masła, prowadzeniu ogródka zielarskiego itp.

Specjalizacja edukacyjna może także dotyczyć prowadzenia obiektu szkoleniowo-konferencyjnego dla grup

dorostych lub oferty przyjmowania dzieci bez rodziców na wypoczynek w rodzaju kolonii.

W każdym przypadku infrastruktura gospodarstw specjalizujących się w usługach edukacyjnych powinna być w pełni dostosowana do potrzeb wybranej grupy docelowej, co powinno znaleźć swoje odzwierciedlenie w urządzeniu i wyposażeniu pomieszczeń oraz rodzaju i zakresie dodatkowych atrakcji i usług.

Ofertę pod nazwą „Małopolska Wieś dla Dzieci” tworzy 16 gospodarstw agroturystycznych, dysponujących infrastrukturą, umożliwiającą aktywne, urozmaicone, a przede wszystkim bezpieczne spędzenie czasu dzieciom w różnym wieku, jak również ich rodzicom. Każdy obiekt posiada bezpieczny ogrodzony teren z placem zabaw. Właściciele gospodarstw hodują zwierzęta gospodarskie i domowe oraz prowadzą regionalną kuchnię z wykorzystaniem produktów z ekologicznych upraw.

Mali goście wraz z rodzicami mogą korzystać z oferty gospodarstw agroturystycznych przez cały rok i spędzać tam zarówno weekendy, jak i całe wakacje. Dzieci poprzez zabawę poznają m.in. tradycje i obyczaje wiejskie, małopolską przyrodę, a także legendy i opowieści związane z regionem. Właściciele gospodarstw proponują różnorodne warsztaty edukacyjno-artystyczne, konkursy oraz wycieczki. Wszystkie zajęcia dla dzieci mają charakter zorganizowany i prowadzone są przez osoby posiadające wykształcenie i doświadczenie pedagogiczne.

Oferta przygotowana została przez Sądecką Organizację Turystyczną we współpracy z Województwem Małopolskim.

Zielone szkoły

Mianem Zielonej Szkoły przyjęto się określać zajęcia szkolne odbywające się w plenerze. Na ogół mają one formę kilkudniowych wycieczek, w trakcie których realizowany jest program szkolny oraz dodatkowy program rekreacyjny i turystyczny.

Oferta jest bardzo wymagająca, dotyczy zapewnienia noclegów, wyżywienia, sal szkoleniowych i programu pobytu. Noclegi dla młodzieży mogą być przygotowane w formie pokoi grupowych. Niezbędny jest wyraźny podział zaplecza sanitarnego na części damską i męską. Obiekt powinien dysponować wydzieloną jadalnią umożliwiającą przyjęcie jednocześnie całej grupy oraz osobne pomieszczenie służące jako sala szkoleniowa. Łączenie funkcji jadalni i sali edukacyjnej w jednym pomieszczeniu nie jest właściwym rozwiązaniem i nie sprawdza się w praktyce.

Gospodarstwo agroturystyczne „U Rychertów” w miejscowości Kiełpino na Kaszubach organizuje 1-dniowe, 3-dniowe i dłuższe pobyty dla uczniów. Uczniowie mają zakwaterowanie w 2, 3 i 4 osobowych pokojach z węzłem sanitarnym. Obiekt może przyjąć jednorazowo do 50 osób. Gospodarstwo prowadzi hodowlę koni, krów, królików, kur i perlic. W obiekcie jest dużo miejsca do gry w piłkę i różnorodnych zabaw. W ramach programów edukacyjnych organizowane są pokazy dojenja krów i robienia masła, warsztaty pieczenia chleba, jazda konno, przejażdżki wozem drabiniastym, a zimą - kuli-gi. Dzieci mogą karmić króliki, kozy a nawet je doić, by dowiedzieć się, że mleko od kozy jest bardzo zdrowe i najsmaczniejsze. Gospodarstwo serwuje smaczną kaszubską kuchnię na bazie własnych produktów.

III. Zagroda edukacyjna – zespół wymagań

1. Założenia programowe

Istotą działalności Zagrody Edukacyjnej jest przybliżenie społeczeństwu procesów zachodzących w naturalnym środowisku gospodarstwa wiejskiego. Idea ta przekłada się na konkretne cele edukacyjne realizowane z wykorzystywaniem potencjału edukacyjnego gospodarstwa oraz jego przyrodniczego i kulturowego otoczenia.

Edukacja w zakresie produkcji roślinnej

Programy edukacyjne pomagają odkryć, poczuć, doświadczyć różnorodność biologiczną świata roślin, poznać tradycyjne i nowoczesne metody uprawy, cykle życia, zależności pomiędzy systemami rolniczymi i ekosystemami naturalnymi. Wiąże się z tym cała gama odkryć kształtów, form, kolorów, zapachów i smaków, ale także cyklu życia i przemiany materii. Korzystny jest cykl wizyt w gospodarstwie dla tej samej grupy uczniów - na wiosnę dzieci mogą uczyć się przygotować ziemię pod uprawę w ogrodzie, zasiać ziarno i podczas następnym wizyt obserwować wzrost aż do zbioru.

Gospodarstwo agroturystyczne „Dolina Bobrów” w Wólce Dłużewskiej na Mazowszu organizuje dla wczasowiczów przebywających w gospodarstwie oraz dla zorganizowanych grup szkolnych różnego rodzaju zajęcia edukacyjne. Edukacja w gospodarstwie oparta jest na bezpośrednim udziale w różnorodnych, uzależnionych od pory roku, zajęciach gospodarczych i rolniczych.

W programie znajdują się między innymi zajęcia z zakresu:

- uprawy roli: produkcja kompostu, nawożenie, orka, bronowanie, rozpoznawanie gatunków zbóż, siew zboża z płachty, sadzenie lub kopanie ziemniaków,
 - ogrodnictwa: rozpoznawanie warzyw, ziół, kwaszenie kapusty, ogórków,
 - rolnictwa: ekspozycja maszyn i urządzeń rolniczych, omówienie sposobów ich użytkowania, młocka,
 - upraw roślin użytkowych: obróbka lnu do uzyskania nici.
-

Edukacja w zakresie produkcji zwierzęcej

Ważnym czynnikiem procesu edukacji jest bezpośredni kontakt ze zwierzętami. Obcowanie ze zwierzętami uczy wrażliwości i bezinteresowności oraz wdraża do obowiązków i rozbudza potrzeby poznawcze. Uczniowie powinni usłyszeć o każdym zwierzęciu w gospodarstwie i mieć możliwość doświadczenia bezpośredniej obecności gospodarskiego inwentarza poprzez oglądanie, głaskanie, słuchanie odgłosów, poznawanie zapachów i wykonywanie czynności gospodarskich takich jak karmienie, sprzątanie, czyszczenie, dojenie i inne. Edukacja obejmuje poznanie życia zwierząt, zwiedzanie pomieszczeń inwentarskich, poznanie urządzeń i narzędzi, systemów hodowli, użytkowania i funkcji życiowych zwierząt w zakresie dostosowanym do wieku uczniów.

Gospodarstwo ekologiczne „Fiord Ciopan” w Ciopanie, woj. mazowieckie specjalizuje się w hodowli koni.

Gospodarze najchętniej przyjmują przedszkolaki i młodsze dzieci ze szkół podstawowych. Jednorazowo gospodarstwo może

przyjąć nawet 50 osób, przy czym tak duże grupy są dzielone na trzy mniejsze, dla których zajęcia prowadzone są oddzielnie. Program edukacyjny rozpoczyna się o godz. 10.00 i trwa około 5 godzin. Program jest dostosowany do wieku dzieci, ich wiadomości i możliwości przyswajania. Przewodnim tematem zajęć jest **bioróżnorodność rolnicza**: zapoznanie się z podstawowymi i typowymi zabudowaniami gospodarstwa, ich nazwami i funkcjami, które pełnią (kurnik, stajnia, stodoła); poznanie zwierząt mieszkających w gospodarstwie (konie, drób, psy i koty); uczestniczenie w pracach w warzywniku i w sadzie (w zależności od pory roku); poznanie narzędzi i maszyn; rozpoznawanie warzyw, owoców, zbóż; zapoznanie się z rasami, obsługą, karmieniem i pielęgnacją koni; przejażdżka na koniu.

W gospodarstwie można kupić ekologiczne produkty takie jak jajka, kozie mleko, warzywa, owoce oraz kosmetyki naturalne i produkty pszczele.

Edukacja w zakresie przetwórstwa płodów rolnych

Podczas całego roku można organizować pokazy i warsztaty przetwarzania produktów mlecznych, mięsnych, zbożowych a sezonowo owoców i warzyw. Na zajęciach można pokazać drogę od wytworzenia i zebrania surowca do końcowego atrakcyjnego smakołyku lub przedmiotu użytkowego. Dzieci nie tylko uczą się metod przetwarzania ale także doświadczają wysiłku produkcji, a tym samym nabierają szacunku dla pracy producenta.

Gospodarstwo ekologiczne „EKOSTYL” w Bąkowie, województwo opolskie specjalizuje się w ekologicznej uprawie zbóż. W gospodarstwie znajduje się mała przetwórnia. Wyhodowane w gospodarstwie zboża są przetwarzane na starych oryginalnych maszynach drewnianych z początku wieku; jest też młyn kamienny, na którym wyrabiane są mąki żytnie razowe

i pszenne razowe, oraz wiele innych maszyn za pomocą, których powstają płatki pszenne, żytnie i jęczmienne oraz kasze.

*Gospodarze aktywnie uczestniczą w rozwoju rolnictwa ekologicznego, organizując spotkania rolników, konferencje i seminaria poświęcone rolnictwu ekologicznemu. Przyjmują także dzieci na jednodniowe zajęcia edukacji ekologicznej. Zajęcia trwają od godziny 9 do 14 i obejmują także dwie ekologiczne degustacje przygotowane z produktów z gospodarstwa. Głównym motywem zajęć jest pokazanie drogi „**od ziarenka do bochenka**”. Na starych drewnianych maszynach mielona jest pszenica. Otrzymaną mąkę razową uczestnicy łączą z wodą i uzyskują ciasto, z którego następnie na starym kaflowym piecu piecze się podpłomyki.*

Gospodarstwo dydaktyczne zajmuje jeden hektar ogrodzonej ziemi, gdzie można poznać wiele gatunków roślin użytecznych człowiekowi: zioła, drzewa ozdobne i wiele roślin wodnych. W zagrodzie hoduje się też zwierzęta. Dzieci mogą karmić kozy, krowy, próbować dojenja. Można wziąć na ręce małe króliczki, kózki i kurki. Dzieci same robią świeczki woskowe i poznają zwyczaje pszczół. Program za każdym razem jest nieco inny, zależy od pogody i od wcześniejszych ustaleń z nauczycielem.

Edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej

Specyfika gospodarstwa rolnego pomaga zrozumieć wiele aspektów związanych z ekologią. Pewne zachowania w gospodarstwach są w naturalny sposób proekologiczne: oszczędne gospodarowanie zasobami wodnymi (np. wykorzystywanie deszczówki do podlewania ogrodu), zagospodarowanie odpadów (np. karmienie zwierząt odpadkami organicznymi, kompostowanie materii organicznej), itp.

Edukacja w gospodarstwie uświadamia pochodzenie i wartość odżywczą, produktów z gospodarstwa, uczy odróżniania pro-

duktów naturalnych od wysokoprzetworzonych przemysłowych i kształtuje nawyki konsumenckie.

Rodzinne gospodarstwo ekoturystyczne „Agrochatka”

w miejscowości Biadacz-Brodnica, woj. opolskie posiada atest gospodarstwa ekologicznego. Właściciele gospodarstwa są nauczycielami z długoletnim stażem pedagogicznym i prowadzą warsztaty edukacyjne dla dzieci, młodzieży i dorosłych według autorskich zaakceptowanych przez władze oświatowe scenariuszy.

Jeden z programów „Z Ekoludkiem przez świat” ukierunkowany jest wprost na zagadnienia związane z ochroną środowiska i ekologiczny dom. Zajęcia zawierają pogawędkę, pokaz, samodzielne działanie, naukę piosenek, zabawy ruchowe i gry edukacyjne o tematyce ekologicznej i promujące zdrowy styl życia. Poziom i czas trwania warsztatów są dostosowane do wieku uczestników. Oferta jest kierowana także do osób głuchych i niedosłyszących. Wybrane elementy warsztatów mogą być przeprowadzone w języku angielskim.

Edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej.

Bogactwo kultury materialnej i duchowej wsi daje ogromne możliwości realizacji atrakcyjnych zajęć praktycznych – plastycznych, artystycznych, kulinarnych a nawet rozrywkowych. Każdy niemal temat edukacyjny w gospodarstwie rolnym można poprzedzić prezentacją wyposażenia domu, sprzętów gospodarstwa domowego czy maszyn rolniczych wykorzystywanych przez wcześniejsze pokolenia mieszkańców wsi do wykonywania określonych czynności gospodarskich. Przy okazji można przywołać pamięć o zawodach, dzięki którym te

przedmioty powstały. Kto dziś pamięta czym zajmował się bartnik, kołodziej, bednarz, rymarz ...?

Mini skansen „Wojciechosko Zagroda”

w Wojciechowie, woj. lubelskie przywraca pamięć o dawnych zajęciach wiejskich i ginących zawodach. W starym obejściu gospodarskim

udostępniono do zwiedzania chałupę chłopską, oborę i stodołę z wyposażeniem oraz warsztaty stolarski, garncarski i kowalski.

Z oryginalną i w pełni wyposażoną drewnianą kuźnię sąsiaduje chata kowala z pocz. XX wieku. Program edukacyjny obejmuje zwiedzanie zagrody i poznawanie sprzętów gospodarstwa domowego i przedmiotów użytkowych oraz warsztaty garncarskie, bibułkarskie, zajęcia z ubijania masła, odciskania sera, wypieku chleba. W programie znajduje się także karmienie zwierząt mieszkających w zagrodzie: owce, kozy, kuc, ptactwo domowe, świnia.

Dla grup powyżej 20 osób organizowane są także pokazy młócenia cepami, mielenia zboża na żarnach, prania na tarze, tkania na krosnach i przędzenia wełny.

Dla jakości oferty edukacyjnej gospodarstw rolnych wartością nie do przecenienia jest ich autentyczność.

Podobnie jak w działalności agroturystycznej pierwszorzędne znaczenie mają wzajemne relacje pomiędzy gospodarzami i gośćmi, serdeczna i szczerza atmosfera zagrody, emocje i wspólne przeżycia.

Edukacja w zagrodzie edukacyjnej powinna:

- ✓ odbywać się w swobodnej naturalnej przestrzeni,
- ✓ zapewniać bezpośredni kontakt z rzeczywistością codziennego życia w gospodarstwie,

- ✓ być kształcącą zabawą umożliwiającą różnorodność wrażeń i doświadczeń uczniów oraz samodzielne działanie,
- ✓ oddziaływać na wszystkie zmysły,
- ✓ integrować wiedzę z różnych dziedzin,
- ✓ uwzględniać indywidualne potrzeby i możliwości psychofizyczne uczniów,
- ✓ mieć zaplanowany przebieg,
- ✓ być dostosowana do liczebności i doświadczenia uczestników.

Istotne jest serdeczne i cierpliwe podejście gospodarza do dociekliwości poznawczej uczniów. Nauka w warunkach gospodarstwa odbywa się według swobodniejszych reguł niż obowiązujące w szkole.

2. Miejsce prowadzenia zajęć edukacyjnych

Sposób organizacji i urządzenia przestrzeni edukacyjnej uwarunkowany jest charakterem obiektu, charakterystyką grup docelowych gości oraz możliwościami prowadzenia animacji zajęć. Infrastruktura edukacyjna powinna być harmonijnie zorganizowana i wkomponowana w całość obiektu.

Gospodarstwo rolne jest przede wszystkim miejscem pracy. Dlatego pewne miejsca w zagrodzie mogą pozostać niedostępne dla odwiedzających lub dostępne pod pewnymi warunkami dyktowanymi np. względami prawidłowej higieny.

Realizacji zajęć w zagrodach edukacyjnych służyć mogą praktycznie wszystkie dostępne miejsca – od pola i ogrodu poprzez podwórko do budynków gospodar-

skich i domu – po ich odpowiednim przygotowaniu na przyjęcie gości.

Dostęp do miejsc otwartych dla gości musi być dogodny, ścieżki piesze i trasy dojazdowe do pól muszą być przejezdne, oczyszczone a jeśli potrzeba właściwie oznakowane.

Nawet jeśli oferta edukacyjna dotyczy głównie zajęć terenowych zagroda powinna być wyposażona w zadaszone pomieszczenie, które pozwoli na prowadzenie zajęć niezależnie od warunków atmosferycznych. Funkcję taką może pełnić przystosowana część obory czy stodoły, wiata lub specjalnie przygotowana sala szkoleniowa. Pomieszczenie powinno zapewnić komfort pobytu uczestnikom zajęć oraz prowadzącym i opiekunom. Podstawowe wyposażenie sal szkoleniowych obejmuje miejsce do siedzenia, stoliki, tablice do pisania, książki, modele i inne pomoce dydaktyczne.

Zakładając, że główną grupę docelową odwiedzających zagrody edukacyjne stanowią dzieci i młodzież szkolna urządzenie i wyposażenie pomieszczeń służących edukacji należy dostosować do ich potrzeb. Rozmiary i sposób umieszczenia poszczególnych elementów pomieszczeń szkoleniowych powinny uwzględniać wzrost, sprawność i potrzeby poznawcze dzieci.

Biorąc pod uwagę potrzeby i możliwości najmłodszej grupy klientów czyli dzieci do lat dziewięciu, wyposażenie powinno spełniać następujące parametry:

- stoliki o wysokości 45-60 cm,
- krzeselka o wysokości siedziska 30 cm i szerokości siedziska 35 cm,

— regał z pomocami dydaktycznymi o górnej krawędzi na wysokości maksimum 150 cm, a w przypadku półek zawieszanych o dolnej krawędzi na wysokości 50 cm.

Elementy wyposażenia pomieszczeń służących edukacji dzieci i młodzieży powinny być:

- bezpieczne,
- stabilne,
- odporne na uszkodzenia mechaniczne,
- barwne i atrakcyjne, przyciągające uwagę,
- łatwe do czyszczenia i dezynfekcji,
- łatwe do naprawy.

Niezbędne jest zapewnienie odpowiedniego zaplecza sanitarnego. Najlepszym rozwiązaniem zawsze są odrębne toalety dla gości z podziałem na damskie i męskie.

Wskazane jest przystosowanie dla dzieci wspólnych pomieszczeń sanitarnych poprzez ich wyposażenie w podnóżki oraz małe deski klozetowe umożliwiające korzystanie dzieciom ze standardowego wyposażenia toalety.

Profesjonalnie przygotowana toaleta dla dzieci powinna spełniać określone parametry :

- ściany muszą być odporne na uderzenia i gładkie, musi istnieć możliwość czyszczenia ich i dezynfekowania do wysokości 1,40-1,65 m;
- podłogi powinny być wodoszczelne, odporne na zużywanie, antypoślizgowe, gładkie,

- drzwi muszą mieć po stronie pchania zabezpieczenie przed zakleszczeniem się,
- narożniki oraz krawędzie muszą być zaokrąglone lub odpowiednio silnie sfazowane,
- pomieszczenia toalet i umywalni powinny graniczyć ze sobą, a w przypadku powyżej 2 WC powinny znajdować się w odrębnych pomieszczeniach z odrębnymi wentylacjami,
- wysokość montażowa umywalek: 50-60 cm,
- wysokość siedzenia WC stojących 25-30 cm,
- temperatura wody nie może przekraczać 40 °C,
- umywalki powinny być przygotowane do mycia pod bieżącą wodą, bez zamknięcia odpływu, najlepiej bez przelewu, wyposażone w armaturę jednouchwytową,
- w obszarach sanitarnych powinny się znajdować wpusty podłogowe.

3. Zagospodarowanie przestrzeni

Gospodarstwo i otwarta przestrzeń wykorzystywana do realizacji zajęć edukacyjnych może zostać zorganizowana w sposób ułatwiający poruszanie, samodzielne zwiedzanie i dodatkową aktywność uczestników zajęć.

Wybrane obiekty, uprawy, miejsca przebywania zwierząt mogą zostać oznakowane tablicami informacyjnymi z nazwą i syntetycznym ciekawym opisem. Warto zaprojektować **tablice** tak, aby niewielkie bloki tekstu przeplatały się z grafiką lub zdjęciami ilustrującymi obiekt.

W większych gospodarstwach można zaproponować połączenie wybranych obiektów w rodzaj **ścieżki tematycznej** prezentującej określony rodzaj działalności gospodarstwa. Praktyka tworzenia ścieżek przyrodniczych wskazuje optymalną organizację ścieżki w formie pętli z początkiem i końcem w tym samym miejscu o długości nie większej niż 6 km. Ścieżka powinna mieć czytelny przebieg. Dobrą formą uatrakcyjnienia ścieżki są urządzenia do samodzielnych eksperymentów.

Atrakcją przebywania na monokulturowych polach uprawnych mogą być **trasy spacerowe** w formie labiryntów. Pokonywanie kukurydzianych labiryntów do dość młoda rozrywka, głównie Amerykanów - pierwsze powstały tam w 1993 roku. Są wzorowane na żywopłotowych labiryntach, od setek lat zdobiących ogrody europejskich zamków i pałaców. Pola wysokiej kukurydzy usiane są plątaniną wąskich drózek.

Labirynt na kukurydzianym polu w Kurozwałkach, woj. świętokrzyskie jest imponujący, zajmuje 3,5 ha. Obszar obsiany jest 5 gatunkami kukurydzy. W roku 2011 labirynt nawiązywał do postaci Św. Jakuba. Spacerując po labiryncie można sprawdzić swoją zdolność orientacji w terenie, jak również wiedzę. Uczestnicy mają za zadanie odszukać pytania ukryte na ścieżkach labiryntu i uzupełnić specjalną krzyżówkę.

Podobnej zasady labirynty na mniejszą skalę można układać z klocków słomy, jako miejsce do zabaw dla dzieci.

Miejsce zabaw powinno sprzyjać dziecięcej fantazji i kreatywności, a jednocześnie zapewniać bezpieczeń-

stwo. Plac zabaw należy zaplanować z uwzględnieniem:

- powierzchni z podłożem utwardzonym do zabaw ruchowych,
- miejsca do zajęć spokojnych, osłoniętego od wiatru, a przy silnym nasłonecznieniu troszeczkę zacienionego,
- obiektów do wspinania się (np. punkt obserwacyjny na drzewie).

Powierzchnia do zabaw sportowych powinna być rozległa i raczej równa, podłoże musi być wytrzymałe i odporne na wydeptywanie, a jednocześnie bezpieczne dla dzieci. Najlepsze podłoże stanowi trawnik odpowiednio przygotowany i zadbane. Nadmiernemu wydeptaniu w pewnych miejscach zapobiegniemy zmieniając w trakcie sezonu rozmieszczenie różnych sprzętów do zabaw.

Zieleń w zagrodzie wiejskiej powinna być komponowana w sposób naturalny, miękki, dający użytkownikom poczucie swobody i nieskrępowanej przestrzeni. Nie są wskazane sztywno wyznaczone alejki o regularnych, prostych liniach oraz duże betonowe powierzchnie.

Dziko rosnące krzewy tworzą idealne warunki do dziecięcych zabaw. Ich zarośla można wykorzystać na wiele różnych sposobów. Tu można bawić się w chowanego, budować jamy i szałas. Szczególnie ulubione przez dzieci są krzewy, których gałęzie opadają do ziemi i w swym wnętrzu tworzą wspaniałe kryjówki.

Krzewy formowane, podobnie jak krzewy iglaste, nie nadają się do zabawy.

Dokonując doboru roślin, należy sprawdzać, czy nie są trujące. Mniejsze dzieci poznają świat, wkładając wiele rzeczy do buzi. Dzieci starsze są ciekawe i wszystko chcą wypróbować. Dlatego też gotują potrawy z liści, kwiatów i owoców, które znajdą w okolicy.

Rośliny trujące, których nie powinno się sadzić wokół miejsc zabaw dla dzieci

grupa I: rośliny mocno trujące,

których nawet niewielkie ilości zagrażają życiu

Tojad właściwy (Aconitum)

Wilcza jagoda (Atropa belladonna)

Zimowit jesienny (Colchicum autumnale)

Cykuta nakrapiana (Conium maculatum)

Bieluń dziędzierzawa (Datura stramonium)

Lulek czarny (Hyoscyamus niger)

Tytoń (Nicotina tabacum) - również ozdobny

grupa II: silnie trujące rośliny powodujące silne zatrucia

zjedzenie większej ilości zagraża życiu

Obrazki plamiste (Arum maculatum)

Naparstnica (Digitalis)

Ciemiernik (Helleborus)

Rącznik pospolity (Ricinus communis)

Psianka słodkogórz (Solanum dulcamare)

grupa III: rośliny trujące, których składniki powodują zatrucia

zjedzenie większej ilości zagraża życiu

Zawilec (Anemone sp.)

Konwalia majowa (Convallaria majalis)

Salata jadowita (Lactuca virosa)

Fasola wielkokwiatowa (Phaseolus coccineus)

Jaskier (Ranunculus sp.)

Warto zapamiętać, że:

kwiaty czynią ogród barwnym i wesołym,

rodzime gatunki są odporne i nie sprawiają kłopotu w uprawie i pielęgnacji,

drzewa i krzewy liściaste dają cień i stwarzają wspaniałe warunki dla dziecięcej zabawy,

rośliny iglaste są mniej pracochłonne ale ogród z przewagą iglaków jest smutny,

każdy lubi zjadać owoce prosto z krzaka,

rośliny trujące w ogrodzie mogą zagrażać zdrowiu gości.

4. Bezpieczeństwo

Bezpieczeństwo gości jest nadrzędną sprawą w działalności edukacyjnej gospodarstwa wiejskiego.

Kluczową sprawą jest dopełnienie wszystkich warunków wynikających z prawa budowlanego oraz przepisów przeciwpożarowych.

Infrastruktura techniczna gospodarstwa, urządzenia gospodarcze, maszyny rolnicze muszą być właściwie zabezpieczone, a ich dostępność dla gości może odbywać się pod ściśle określonymi warunkami.

Podobnie kontakt ze zwierzętami powinien odbywać się pod nadzorem. Dotyczy to szczególnie dużych zwierząt gospodarskich.

Warto pamiętać, że:

wszystko, co może stanowić zagrożenie powinno być uprzątnięte lub zabezpieczone, ogrodzone, oznakowane,

schody, balkony i tarasy muszą być wykończone i wyposażone w barierki i poręcze,

podłogi i inne powierzchnie nie mogą być śliskie,

sprzęt mechaniczny powinien być podłączony starannie z zachowaniem zasad bezpieczeństwa,

wszelkie środki chemiczne muszą znajdować się poza zasięgiem dzieci,

narzędzia, sprzęty nie mogą być swobodnie dostępne dla dzieci,

zwierzęta powinny być pod kontrolą weterynaryjną,

ewentualne zakupywane dla gości produkty żywnościowe muszą pochodzić z pewnych źródeł,

należy sprawdzać daty ważności kupowanych produktów żywnościowych.

Warto posiadać w miejscu ogólnodostępnym w obiekcie apteczkę pierwszej pomocy i systematycznie uzupełniać jej zawartość.

Literatura cytowana

1. Jak przygotować atrakcyjną ofertę agroturystyczna dla dzieci? Materiały konferencyjne, red. J. Majewski, S. Graja, Międzynarodowe Targi Poznańskie, AR w Poznaniu, Poznań 2004
2. Kmita-Dziasek E., Agroturystyczne gospodarstwa edukacyjne – idee i dobre przykłady, CDR, Kraków 2010
3. Marka wiejskiego produktu turystycznego. Inicjatywy i inspiracje, Centrum Doradztwa Rolniczego, red. E. Kmita-Dziasek, CDR, Kraków 2009
4. Małopolska Wieś dla Dzieci
www.agroturystyka.wrotamalopolski.pl
5. Mowszowicz J., Przewodnik do oznaczania roślin trujących i szkodliwych. Warszawa: PWRiL, 1982
6. Rohrscheidt A.M, Turystyka kulturowa. Fenomen, Potencjał. Perspektywy, GWSHM Gniezno 2010
7. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie
8. Strzembicki L., Zachowania konsumentów na rynku turystyki wiejskiej w Polsce, GWSH Katowice 2006
9. Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2010 R. Stan w dniu 31.XII.GUS Warszawa 2011
10. www.lazienkizpomyslem.pl
11. www.scuolainfttoria.it
12. www.schuleambauernhof.at
13. www.leafuk.org
14. Informacje o przykładowych ofertach edukacyjnych przygotowano na podstawie własnych ogólnopolskich badań kwestionariuszowych przeprowadzonych we współpracy z ośrodkami doradztwa rolniczego w maju 2010 roku oraz witryn internetowych wybranych obiektów: www.aniafilip.net
www.agrochatka.pl, <http://agrowczasowicz.republika.pl>
www.dworektradycja.pl www.ekostylsliczni.fm.interia.pl
www.fjordcipan.com www.guciov.pl www.hortulus.com.pl
www.kowaloveskaly.republika.pl
www.ranczoarka.republika.pl www.wojciechoskozagroda.pl
www.ziarno.eu www.ziolowyzakatekcom.pl